

Monika Jagielska*, Aleksandra Kunkiel-Kryńska**

Wybór prawa jako klauzula abuzywna w umowach konsumenckich zawieranych przez Internet

Spis treści

- I. Wprowadzenie
- II. Prawo właściwe dla umów konsumenckich zgodnie z rozporządzeniem Rzym I
- III. Klauzula wyboru prawa jako klauzula abuzywna
- IV. Podsumowanie

Streszczenie

W umowach konsumenckich zawieranych przez Internet (z elementem międzynarodowym) zwiększa się ryzyko trudności z ustaleniem prawa właściwego, a w razie sporu na tle umowy z przedsiębiorcą zagranicznym, konsument może napotkać także trudności natury proceduralnej. Ponadto, może okazać się, że zastosowane prawo nie zapewnia konsumentowi takiej ochrony, jaką miałby w miejscu swojego zwykłego pobytu. Problematyka ta była przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, który w wyroku z dnia 17 września 2014 r., (Sygn. akt I CSK 555/13), orzekł, że zamieszczenie we wzorcu umowy konsumenckiej postanowienia przewidującego zastosowanie prawa obcego dla konsumenta, a właściwego dla twórcy wzorca, stanowi klauzulę niedozwoloną w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. Wyrok ten skłania do pytania, czy w relacjach B2C (*business to consumer*) w praktyce dochodzi do wyłączenia możliwości wyboru prawa.

Słowa kluczowe: umowy konsumenckie; wybór prawa; klauzule abuzywne; sprzedaż online; umowy zawierane przez Internet; działalność kierowana; prawo prywatne międzynarodowe; rozporządzenie Rzym I.

JEL: K12

I. Wprowadzenie

Prawo konsumenckie Unii Europejskiej to obszerny zbiór przepisów, bezpośrednio lub pośrednio chroniących konsumenta. Znaczna jego część dotyczy prawa umów konsumenckich, których regulacja ujęta jest w dyrektywach unijnych. Także akty prawa prywatnego międzynarodowego przyznają konsumentom swoistą ochronę jako słabszej stronie umowy (szerzej: Sauveplanne, 1985; Kegel, 1979; 1964; Neuhaus, 1974; Lando, 1974; Kropholler, 1978; Pocar, 1984; Mostowik, 2003, s. 43; Vrellis, 1996, s. 549 i nast.). Z punktu widzenia ochrony konsumenta istotną rolę odgrywa

* Doktor habilitowany nauk prawnych, profesor nadzwyczajny w Katedrze Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego WPIA UŚ w Katowicach; e-mail: monika.jagielska@us.edu.pl.

** Doktor nauk prawnych; radca prawny w kancelarii Wierzbowski Eversheds; e-mail: aleksandra.kunkiel-krynska@eversheds.pl.

przede wszystkim rozporządzenie 593/2008 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (dalej: rozporządzenie Rzym I)¹. Pewne znaczenie ma również rozporządzenie 864/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (dalej: rozporządzenie Rzym II)², a także rozporządzenie 1215/2012 Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (dalej: rozporządzenie Bruksela I bis)³.

Przyczyny, dla których Unia Europejska udziela ochrony konsumentom są złożone (szerzej: Łętowska 2004; Maliszewska-Nienartowicz, 2004; Kunkiel-Kryńska, 2013). W głównej mierze chodzi o zapewnienie prawidłowego i zrównoważonego funkcjonowania rynku wewnętrznego, którego konsument jest istotnym uczestnikiem (Pajor, 2005, 249). Dlatego też konsument ma być chroniony, a stosunki prawne, których jest stroną, regulowane, ponieważ jest on podstawowym odbiorcą dóbr i usług unijnego obrotu gospodarczego. W tak zarysowanym integracyjnym kontekście unijne prawo konsumenckie dąży do zapewnienia ochrony słabszej stronie transakcji handlowej, czyli konsumentowi, przez zniwelowanie faktycznej przewagi profesjonalisty. Współczesny masowy obrót rynkowy, coraz bardziej wyspecjalizowany i złożony, wymaga szerokiej wiedzy o zawieranych transakcjach, a tym samym powoduje osłabienie pozycji konsumenta wobec profesjonalisty. W praktyce konsumenci często nie są świadomi konsekwencji prawnych zawieranych umów. Jest to szczególnie widoczne w umowach w handlu elektronicznym, które mają charakter transakcji zawieranych na odległość, często między podmiotami z różnych państw. Prawodawca europejski, a w ślad za nim prawodawca krajowy, przewidział szereg instrumentów ochronnych dla konsumentów zawierających umowy online, w szczególności rozbudowane obowiązki informacyjne po stronie profesjonalisty i prawo odstąpienia od umowy dla konsumenta.

Problematyka konsumencka pozostaje także w kręgu zainteresowania prawa prywatnego międzynarodowego z uwagi na rozwój środków komunikacji elektronicznej, które umożliwiają zawieranie umów na odległość (Gołaczyński, 2007, s. 112). W umowach konsumenckich zawieranych przez Internet (z elementem międzynarodowym) zwiększa się ryzyko trudności z ustaleniem prawa właściwego, a w razie sporu na tle umowy z przedsiębiorcą zagranicznym, konsument może napotkać trudności natury proceduralnej z dostępem do obcego sądu, kosztami lub wykonaniem orzeczenia. Ponadto, może okazać się, że zastosowane prawo nie zapewnia konsumentowi takiej ochrony, jaką miałby w miejscu swojego zwykłego pobytu (Jaroszek, 2009, s. 87).

Powyższym wyzwaniom wychodzą naprzeciw unijne regulacje kolizyjne w zakresie prawa właściwego dla zobowiązań umownych zawieranych przez Internet z udziałem konsumentów. Motywy 23 i 24 rozporządzenia Rzym I wskazują, że w odniesieniu do umów zawartych ze stroną uznawaną za słabszą, stronie takiej należy zapewnić ochronę za pomocą norm kolizyjnych, które są dla niej korzystniejsze niż reguły ogólne. Szczególnie w odniesieniu do umów konsumenckich normy kolizyjne powinny pozwolić na zmniejszenie kosztów rozstrzygnięcia spraw, w których wartość przedmiotu sporu jest zwykle niewielka, oraz uwzględnić rozwój technik handlu na odległość.

¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych („Rzym I”), Dz.U. L 177 z 4.7.2008 r., s. 6–16.

² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 864/2007 z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych („Rzym II”), Dz.U. L 199 z 31.7.2007 r.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.U. L 351 z 20.12.2012 r.

Podobnie motyw 18 rozporządzenia Bruksela I bis stanowi, że w sprawach dotyczących umów zawartych przez konsumentów strona słabsza powinna być chroniona przez przepisy jurysdykcyjne bardziej dla niej korzystne niż przepisy ogólne. Zagadnienia te są także przedmiotem orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: Trybunał lub TSUE), który orzekł, że szczególny system ustanowiony postanowieniami konwencji brukselskiej (poprzedniczki rozporządzenia Bruksela I⁴ i rozporządzenia Bruksela I bis) w zakresie jurysdykcji w dziedzinie umów konsumenckich, ma za zadanie zagwarantowanie odpowiedniej ochrony konsumentowi jako stronie umowy uznawanej za stronę gospodarczo słabszą i prawnie mniej doświadczoną niż jej zawodowy kontrahent⁵.

II. Prawo właściwe dla umów konsumenckich zgodnie z rozporządzeniem Rzym I

Jak już zostało wspomniane, wskazówki interpretacyjne odnośnie do umów konsumenckich zostały wskazane w motywach stosownych rozporządzeń⁶. Ponadto, zgodnie z motywem 25 konsumenci powinni podlegać ochronie tych przepisów obowiązujących w państwie ich zwykłego miejsca pobytu, których nie można wyłączyć w drodze umowy, pod warunkiem że umowa z konsumentem została zawarta w następstwie wykonywania przez przedsiębiorcę w tym państwie działalności gospodarczej lub zawodowej. Taka sama ochrona powinna zostać zagwarantowana, jeżeli przedsiębiorca, mimo niewykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej w państwie zwykłego miejsca pobytu konsumenta, w jakikolwiek sposób kieruje swoją działalność do tego państwa lub do kilku państw z tym państwem łącznie, a umowę zawarto w wyniku takiej działalności.

Umowy konsumenckie zostały objęte regulacją art. 6 ust. 1 rozporządzenia Rzym I, zgodnie z którym umowa zawarta przez osobę fizyczną w celu, który można uznać za niezwiązany z jej działalnością gospodarczą lub zawodową („konsument”), z inną osobą wykonującą działalność gospodarczą lub zawodową („przedsiębiorca”) podlega prawu państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu, pod warunkiem że przedsiębiorca:

- a) wykonuje swoją działalność gospodarczą lub zawodową w państwie, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu (art. 6 ust. 1 pkt a) lub
 - b) w jakikolwiek sposób kieruje taką działalność do tego państwa lub do kilku państw z tym państwem łącznie; (art. 6 ust. 1 pkt b),
- a umowa wchodzi w zakres tej działalności.

Zgodnie z art. 6 ust. 2 rozporządzenia Rzym I – niezależnie od powyższego ust. 1 – dla umowy, która spełnia warunki wymienione w ust. 1, strony mogą dokonać wyboru prawa właściwego zgodnie z art. 3 („Swoboda wyboru prawa”). Wybór taki nie może jednak prowadzić do pozbawienia konsumenta ochrony przyznanej mu na podstawie przepisów, których nie można wyłączyć w drodze umowy, na mocy prawa, jakie zgodnie z ust. 1 byłoby właściwe w braku wyboru.

W doktrynie wskazuje się, że stronom pozostawiono możliwość dokonania wyboru prawa dla każdej umowy konsumenckiej zgodnie z art. 3 rozporządzenia Rzym I. Warto podkreślić, że

⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.U. L 12 z 16.1.2001 r., s. 1–23.

⁵ Wyr. TSUE z dnia 20 stycznia 2005 r. w sprawie C-464/01, *Johann Gruber p. Bay Wa AG*, ECLI:EU:C:2005:32.

⁶ Zgodnie z motywem 23 rozporządzenia Rzym I, w odniesieniu do umów zawartych ze stroną uznawaną za słabszą, stronie takiej należy zapewnić ochronę za pomocą norm kolizyjnych, które są dla niej korzystniejsze niż reguły ogólne.

pierwsza propozycja przedstawiona przez Komisję w odniesieniu do umów konsumenckich była początkowo bardzo radykalna⁷ i zakładała wyłączenie możliwości wyboru prawa w stosunkach konsumenckich. Zgodnie z art. 5 ust. 1 projektu, umowy konsumenckie (zdefiniowane jako umowy zawierane przez osobę fizyczną mającą miejsce zwykłego pobytu w państwie członkowskim, dla celu niezwiązanego z działalnością zawodową lub gospodarczą) podlegały prawu państwa członkowskiego, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu. Przepis ten miano stosować, jeżeli przedsiębiorca, działając w zakresie swojej działalności zawodowej lub handlowej, prowadzi ją w państwie, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu lub też w jakikolwiek sposób kieruje ją na terytorium tego państwa lub kilku państw, chyba że przedsiębiorca nie wiedział i przy zachowaniu należytej staranności nie mógł wiedzieć, w którym państwie konsument zwykle przebywa. Większość przedstawicieli doktryny ustosunkowała się jednak krytycznie do propozycji wyłączenia autonomii woli stron w umowach konsumenckich⁸. Z uwagi na liczne uwagi krytyczne kierowane pod adresem Komisji (zwłaszcza nota delegacji Luksemburga krytycznie oceniająca wyłączenie autonomii woli stron⁹, stanowisko rządu Niemiec¹⁰ i ocena Komisji w odniesieniu do usług finansowych¹¹), Komisja zaproponowała przyjęcie rozwiązania kompromisowego, dopuszczającego wybór prawa przez strony. Ostatecznie przyjęte rozwiązanie odpowiada osiągniętemu kompromisowi.

Stronom pozostawiono zatem możliwość dokonania wyboru prawa właściwego zgodnie z zasadami przewidzianymi w art. 3 rozporządzenia Rzym I. Natomiast art. 6 ust. 2 rozporządzenia Rzym I pełni funkcję korygującą (ochronną) i ma zapewnić utrzymanie poziomu ochrony przewidzianej w prawie państwa zwykłego pobytu konsumenta (Gnela, 2013, s. 444; Jagielska, 2010, s. 194). Natomiast jeżeli przepisy wybranego prawa wyznaczają taki sam lub wyższy poziom ochrony konsumenta niż w prawie państwa, w którym ma on miejsce zwykłego pobytu, wówczas zastosowanie znajdą tylko przepisy tego wybranego prawa.

Warto także wskazać, że reguła ochronna z art. 6 rozporządzenia Rzym I nie chroni tzw. konsumentów czynnych. Podstawowym, wskazanym w art. 6 ust. 1 pkt b, wymogiem jest kierowanie przez przedsiębiorcę w jakikolwiek sposób działalności gospodarczej lub zawodowej do państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu.

Powszechnie akceptowana jest zasada autonomiczności (neutralności) języka aktów unijnych, która jest konsekwencją autonomicznego charakteru unijnego porządku prawnego (Kalisz, 2007, s. 12). Ponadto, każde postanowienie prawa unijnego musi być umieszczone w kontekście i interpretowane zgodnie z przepisami tego prawa jako całości¹². Dlatego też pojęcie działalności kierowanej powinno być interpretowane poprzez odniesienie się do systemu i celów rozporządzeń z zakresu prawa kolizyjnego. W tym kontekście na uwagę zasługuje wyrok Trybunału z dnia 7 grudnia 2010 r. w sprawach połączonych C-585/08 i C-144/09 *Pammer/Hotel Alpenhof*¹³. W prezentowanym wyroku

⁷ Propozycja z 15 grudnia 2005 r., COM(2005)650final.

⁸ P. Lagarde, *Remarques sur la proposition de règlement de la Commission*, s. 341; Union Européenne De L'artisanat Et Des Petites Et Moyennes Entreprises, *Towards a comprehensive EU contract law: the Regulation on the law applicable to contractual obligations (Rome I)*.

⁹ <http://www.conflictoflaws.net/2007/jurisdiction/germany/note-from-the-luxembourg-delegation-on-rome-i-proposal/>.

¹⁰ <http://www.conflictoflaws.net/2007/jurisdiction/germany/rome-i-german-position-on-the-applicable-law-on-contracts-governing-hotel-and-restaurant-services/>.

¹¹ <http://www.conflictoflaws.net/2007/jurisdiction/eu/rome-i-councils-compromise-package-insurance-contracts-financial-aspects-relating-to-articles-4-and-5/>.

¹² Wyr. TSUE z dnia 6 października 1982 r. w sprawie 283/81, *Srl CILFIT i Lanificio di Gavardo SpA p. Ministero della sanità*, ECLI:EU:C:1982:335.

¹³ Wyr. TSUE z dnia 7 grudnia 2010 r. w sprawach połączonych C-585/08 oraz C-144/09, *Peter Pammer p. Reederei Karl Schlüter GmbH & Co. KG (C-585/08) i Hotel Alpenhof GesmbH p. Oliver Heller (C-144/09)*, ECLI:EU:C:2010:740.

Trybunał dokonał interpretacji postanowień rozporządzenia Bruksela I mających zastosowanie do umów konsumenckich w przypadku oferowania usług w Internecie. Trybunał dokonał interpretacji pojęcia działalności „kierowanej do” państwa członkowskiego UE, w którym konsument ma miejsce zamieszkania. Trybunał uznał, że sama dostępność strony internetowej przedsiębiorcy lub pośrednika w państwie członkowskim, na terytorium którego konsument ma miejsce zamieszkania, nie jest wystarczająca. To samo dotyczy podania adresu elektronicznego, jak również innych danych teled adresowych czy użycia języka lub waluty, które są zwyczajowo używane w państwie członkowskim, w którym przedsiębiorca ma siedzibę. W przypadku umowy zawartej między przedsiębiorcą a danym konsumentem należy zatem zbadać, czy występowały przesłanki wskazujące na to, że przedsiębiorca zamierzał prowadzić interesy z konsumentami zamieszkałymi w innych państwach członkowskich, w tym znaczeniu, że był gotowy do zawarcia umowy z tymi konsumentami. Do przesłanek pozwalających na stwierdzenie, czy działalność jest „kierowana do” państwa członkowskiego, na terytorium którego konsument ma miejsce zamieszkania, należą wszelkie formy wyraźnego wyrażenia woli pozyskania konsumentów z tego państwa członkowskiego¹⁴. Trybunał wskazał otwarty katalog okoliczności (których zbadanie należy do sądu krajowego), które mogą pozwolić uznać, że działalność przedsiębiorcy jest kierowana do państwa członkowskiego, w którym konsument ma miejsce zamieszkania. Może być to np. użycie języka lub waluty innych niż używane zwyczajowo w państwie członkowskim, w którym przedsiębiorca ma siedzibę, z możliwością rezerwacji i potwierdzenia rezerwacji w tym innym języku, używanie domeny pierwszego poziomu innej niż domena państwa członkowskiego, w którym przedsiębiorca ma siedzibę, wzmianka o międzynarodowej klienteli złożonej z klientów zamieszkałych w różnych państwach członkowskich.

Konsument jest zatem chroniony przez „swoje” prawo, o ile w tym właśnie miejscu został on „wyszukany” czy też, jak to bardziej obrazowo ujął jeden z autorów, „upolowany” przez przedsiębiorcę (Chitty 2004, s. 1817). Przyznany zakres ochrony nie jest zatem pełny, nie obejmuje wszystkich sytuacji życiowych, chroni co do zasady tzw. konsumenta pasywnego, odmawiając ochrony konsumentowi „aktywnemu” – w myśl zasady: „jeśli jesteś w Rzymie, zachowuj się jak Rzymianin”. Jak to wyraził przedstawił B. von Hoffmann (1992, s. 372): konsument, który wyjeżdża ze swego kraju w podróż dookoła świata nie zabiera przepisów ochronnych do swej walizki. Ograniczenie wyboru prawa można uzasadnić na korzyść konsumenta tylko dlatego, iż zachowuje on się „biernie”, działając w zaufaniu do swego własnego społecznego i prawnego otoczenia (Ehle, 2002, s. 40). Chroniony jest więc nie „dynamiczny” konsument, który z własnej inicjatywy wybiera się za granicę, lecz „bierny (pasywny)” uczestnik rynku, który jest zachęcany do zawarcia umowy przez przedsiębiorcę na swoim krajowym rynku. W tych przypadkach „państwo rynku” ma rzeczywisty interes i korzyść w tym, by przejąć odpowiedzialność za treść zawartych lub nawiązanych na jego rynku umów i zapewnić z jego perspektywy odpowiednie wyważenie interesów stron. Jednakże ochrona ta ma działać w granicach wyznaczonych przez rozporządzenie Rzym I.

Podsumowując, przedsiębiorcy mający siedzibę w jednym z państw członkowskich, którzy prowadzą sklepy internetowe (z dedykowanymi im stronami internetowymi skierowanymi do konsumentów z innych państw), które umożliwiają konsumentom z innych państw zakupy, kierując swoją działalność do innych państw. Tym samym zawarte tak umowy podlegają prawu państwa pobytu konsumenta, chyba że strony dokonają wyboru prawa.

¹⁴ Pkt 80 wyr.

III. Klauzula wyboru prawa jako klauzula abuzywna

Powyższe rozważania wskazują, że rozporządzenie Rzym I dopuszcza w umowach konsumenckich, także tych zawieranych w handlu elektronicznym, wybór prawa – o ile konsument nie będzie gorzej chroniony niż w miejscu swojego zwykłego pobytu. Natomiast w braku wyboru prawa w takich umowach, zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt b rozporządzenia Rzym I, umowa konsumencka powinna podlegać prawu państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu.

Niemniej jednak takie ujęcie problemu prawa właściwego w umowach konsumenckich zawieranych na odległość podlega weryfikacji na skutek wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2014 r. (sygn. akt I CSK 555/13), w którym przyjęto, że zamieszczenie we wzorcu umowy konsumenckiej postanowienia przewidującego zastosowanie prawa obcego dla konsumenta, właściwego zaś dla twórcy wzorca, stanowi klauzulę niedozwoloną w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. Jest to jedno z pierwszych polskich orzeczeń, które dotyczy zarówno tematyki prawa zobowiązań i prawa prywatnego międzynarodowego, a także odnosi się do rozporządzenia Rzym I.

Rozpatrywany stan faktyczny dotyczył wzorca umowy „Warunki Ogólne Publicznej Sprzedaży Biletów” (dalej: Warunki) stosowanego przez przedsiębiorcę z siedzibą w Szwajcarii, który został zakwestionowany przez Prezesa Urzędu Konkurencji i Konsumentów. Warunki te zostały poddane prawu szwajcarskiemu, nie były negocjowane indywidualnie z nabywcami biletów (konsumentami), zostały opublikowane w Internecie i stanowiły jedyną formę sprzedaży w Polsce biletów na mecze.

We wcześniejszych etapach postępowania Sąd Apelacyjny nie znalazł podstaw do uznania za niedozwoloną klauzuli stwierdzającej, że Warunki podlegają przepisom prawa szwajcarskiego i zgodnie z nimi będą interpretowane. Sąd Apelacyjny stwierdził, że przepisy ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe oraz rozporządzenia Rzym I dopuszczają wybór prawa obcego także dla umów konsumenckich, zastrzegając, że wybór ten nie może pozbawiać konsumenta ochrony wynikającej z bezwzględnie obowiązujących przepisów prawa państwa zwykłego pobytu konsumenta, wobec czego, w razie wyboru prawa obcego, konsument uzyskuje prawo powoływania się na bardziej korzystne dla niego uregulowania wynikające z wybranego prawa lub wynikające z przepisów o charakterze imperatywnym obowiązujących w państwie jego zwykłego pobytu. To sprawia, że postanowienia poddającego Warunki przepisom prawa obcego dla polskiego konsumenta (prawa szwajcarskiego) nie można uznać za niedozwolone.

W uzasadnieniu wyroku Sąd Najwyższy odwołał się do art. 6 ust. 1 rozporządzenia Rzym I i wskazał, że zasadą jest, że umowa konsumencka podlega prawu państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu, między innymi wtedy, gdy zawarta została przez konsumenta z przedsiębiorcą, który w jakikolwiek sposób kieruje swoją działalność do państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu. Zdaniem Sądu Najwyższego – w świetle tej regulacji – prawem właściwym dla umów zawartych w Polsce w oparciu o zakwestionowane Warunki byłoby prawo polskie. W drugiej kolejności Sąd Najwyższy odwołał się do art. 6 ust. 2 w związku z art. 3 rozporządzenia Rzym I, które przyznają stronom umowy konsumenckiej możliwość wyboru także innego prawa, któremu podlegać będzie zawarta przez nie umowa, w tym także prawa obcego dla konsumenta, a właściwego dla przedsiębiorcy.

W ocenie Sądu Najwyższego sam fakt, że powyższe przepisy dopuszczają w umowie konsumenckiej możliwość dokonania przez strony wyboru innego prawa niż właściwe dla konsumenta,

gwarantując mu w takiej sytuacji ochronę jego praw na poziomie zapewnionym przez przepisy bezwzględnie obowiązujące w państwie jego zwykłego pobytu, nie przesądza o dopuszczalności zamieszczenia we wzorcu umowy klauzuli o wyborze prawa obcego dla konsumenta ani o tym, że taka klauzula zawarta we wzorcu umowy nie jest klauzulą niedozwoloną. Postanowienia w umowie, na których treść konsument nie miał wpływu, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają jego interesy, mogą zostać zakwalifikowane jako klauzule abuzywne.

Z jednej strony, Sąd Najwyższy podkreślił, że w świetle postanowień art. 3 rozporządzenia Rzym I, wybór prawa właściwego dla umowy musi opierać się na rzeczywistej woli stron, a więc musi być indywidualnie przez nie uzgodniony. Nie można mówić o rzeczywistej woli stron i rzeczywistym uzgodnieniu wyboru obcego dla konsumenta prawa w sytuacji posługiwania się wzorcem umowy opracowanym przez przedsiębiorcę, w którym zawarto klauzulę wyboru prawa obcego, bez indywidualnego uzgodnienia tej klauzuli z konsumentem. Z drugiej zaś – wybór prawa obcego dla konsumenta oznacza, że w razie jakiegokolwiek sporu, sąd w konkretnym przypadku będzie obowiązany porównywać standard ochrony przyznanej konsumentowi na gruncie prawa wybranego ze standardem zagwarantowanym na gruncie prawa właściwego dla konsumenta. W konsekwencji dopiero w razie sporu sądowego okaże się, jakie prawo będzie miało zastosowanie w całości czy w części, a jeżeli w części, to które przepisy jednego i drugiego prawa będą kształtowały prawa i obowiązki stron. Taka sytuacja jest niewątpliwie niekorzystna dla konsumenta, ponieważ utrudnia, a niekiedy wręcz uniemożliwia, mu ustalenie zakresu praw i obowiązków stron umowy, którą zawiera na podstawie wzorca umowy przewidującego klauzulę wyboru prawa obcego.

Analizując przedstawiony wyrok Sądu Najwyższego, należy odnieść się po pierwsze do kwestii ograniczenia wyboru prawa w stosunkach konsumenckich wyłącznie do wyboru rzeczywistego. Ograniczenie takie nie znajduje oparcia w przepisach rozporządzenia Rzym I. Wręcz przeciwnie, regulacja rozporządzenia dopuszcza tak rzeczywisty, jak i dorozumiany wybór prawa (art. 3 ust. 1 rozporządzenia Rzym I). Jednocześnie zamieszczenie klauzuli wyboru prawa w ogólnych warunkach umów zaakceptowanych – lub co najmniej wyraźnie przyjętych do wiadomości przez drugą stronę - traktowane jest w doktrynie jako rzeczywisty wybór prawa, podczas gdy włączenie ich do stosunku umownego w sposób konkludentny traktowane jest co najmniej jako wybór dorozumiany (Heiss 1999, s. 37).

Powyższy wyrok Sądu Najwyższego skłania zatem do zadania pytania: czy strony mogą i powinny być ograniczone, w stopniu dalej idącym niż wynika to z rozporządzenia Rzym I, w swojej możliwości wyboru prawa w umowach konsumenckich, a w zasadzie – biorąc pod uwagę specyfikę obrotu z konsumentami – czy w praktyce chodzi o wyłączenie możliwości dokonania wyboru prawa w relacjach B2C. Mając na uwadze specyfikę handlu elektronicznego z konsumentami cechującego się masowością i brakiem możliwości jakichkolwiek negocjacji, należy uznać, że wybór prawa staje się w praktyce fikcyjny.

Wydaje się, że takie postawienie sprawy stoi wręcz w sprzeczności z prawem europejskim. Rozporządzenie Rzym I w ogóle nie chroni konsumenta czynnego, dopuszczając swobodny wybór prawa, a biernego – w ograniczonym, opisanym w art. 6 rozporządzenia Rzym I, zakresie. Z uwagi na to, że w umowach internetowych wykorzystywanie ogólnych warunków umów jest

powszechne, a legislator unijny mimo to nie wyłączył wyboru prawa, brak podstaw do czynienia tego drogą orzecznictwa sądowego.

IV. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że obrót konsumencki ma charakter masowy, a handel elektroniczny cechuje się możliwością zawierania umów z nieograniczoną liczbą konsumentów. W praktyce wyklucza to możliwość bezpośredniego porozumiewania się z konsumentami i negocjowania z każdym z osobna warunków umowy. Dlatego też w umowach konsumenckich zawieranych przez Internet powszechne jest posługiwanie się wzorcami umów, które z natury rzeczy nie podlegają indywidualnym ustaleniom. Problem „identyfikacji” prawa właściwego ma doniosłe znaczenie w praktyce dla przedsiębiorców prowadzących międzynarodowe sklepy internetowe, które umożliwiają zakupy w kilku lub wszystkich państwach członkowskich UE. Ma także kluczowe znaczenie dla dochodzenia przez konsumenta jego ewentualnych roszczeń wobec przedsiębiorcy.

Wobec powyższego, prezentowany wyrok Sądu Najwyższego ma duże znaczenie dla przedsiębiorców zagranicznych prowadzących międzynarodowe sklepy internetowe, którzy w swoich regulaminach (ogólnych warunkach umów – OWU; *Terms&Conditions*) przewidują zazwyczaj właściwość prawa państwa swojej siedziby. Najwięcej transakcji zawieranych w Internecie dotyczy sprzedaży lub dostawy towarów. W praktyce zazwyczaj wygląda to tak, że sklep internetowy – mimo że umożliwia zakupy w różnych językach i walutach – posiada jeden regulamin/OWU przewidujący prawo, a także jurysdykcję sądów właściwych dla przedsiębiorcy. Pojawia się pytanie: w jakiej sytuacji stawia to konsumenta, który aby określić zakres swoich praw i obowiązków, musi zbadać w praktyce prawo obce.

Nie ulega wątpliwości, że regulamin jest wzorcem opracowanym przez przedsiębiorcę, na który konsument nie ma realnego wpływu i możliwości negocjacji (nie tylko w handlu online). Tym samym konsument nie ma wpływu na prawo merytoryczne, któremu przedsiębiorca chce poddać stosunek zobowiązaniowy. W praktyce konsument może mieć trudności z ustaleniem – przed zawarciem umowy – zakresu praw i obowiązków. Wydaje się, że jeśli chodzi o regulacje specyficzne dla umów zawieranych na odległość (np. termin odstąpienia, obowiązki informacyjne) nie ma większego ryzyka dla konsumenta. Regulacje te zostały w sposób pełny (w zasadzie jednolity) zharmonizowane w prawie unijnym na skutek dyrektywy 2011/83 o prawach konsumenta, która została oparta na metodzie harmonizacji zupełnej, której celem było ujednoczenie regulacji odnoszących się do *distance selling*¹⁵. Inaczej przedstawia się kwestia z zakresem uprawnień/procedurami reklamacyjnymi odnośnie do umów sprzedaży, które zostały zharmonizowane w Unii Europejskiej przez dyrektywę opartą na metodzie harmonizacji minimalnej, a tym samym różnią się w poszczególnych państwach członkowskich, a jedynie wskazują pewien minimalny standard ochrony wymagany przez dyrektywę¹⁶.

Podsumowując, należy stwierdzić, że prezentowany wyrok ma bardzo duże, co do zasady negatywne, znaczenie dla przedsiębiorców prowadzących transgraniczną działalność. Mianowicie na skutek prezentowanego wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 września 2014 r. teza, że stronom

¹⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.U. L 304 z dnia 22.11.2011 r., s. 64–88.

¹⁶ Sytuacja ta może jednak ulec zmianie w związku z inicjatywą Komisji Europejskiej z 9 grudnia 2015 r. przyjęcia dyrektywy w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów zawieranych przez Internet lub w inny sposób na odległość, COM(2015)635final.

pozostawiono możliwość dokonania wyboru prawa dla każdej umowy konsumenckiej, powinna doznać pewnych ograniczeń. Przedsiębiorca prowadzący działalność w Internecie, w tym kierujący swoją działalność do konsumentów w Polsce i zawierający z nimi umowy za pośrednictwem dedykowanego sklepu internetowego, powinien rozważyć ryzyko uznania klauzuli zastosowania prawa obcego dla konsumenta za niedozwoloną ze wszystkimi konsekwencjami z tego wynikającymi. W praktyce wyrok Sądu Najwyższego oznacza wyłączenie możliwości dokonania przez przedsiębiorcę wyboru prawa przez zamieszczenie stosownej klauzuli w regulaminie. Wbrew pozorom nie jest to rozwiązanie chroniące konsumentów. Są oni bowiem i tak chronieni przez mechanizm art. 6 rozporządzenia Rzym I. Natomiast faktyczne wyłączenie dopuszczalności wyboru prawa może spowodować ograniczenie dostępu polskich konsumentów do towarów i usług świadczonych przez zagranicznych przedsiębiorców.

Bibliografia

- Beale, H. (2004). *Chitty on Contracts*, vol. 1. Londyn: Sweet & Maxwell.
- Ehle, B. (2002). *Wege zu einer Kohärenz der Rechtsquellen im europäischen Kollisionsrecht der Verbraucherträge*. Frankfurt a.M.: P. Lang.
- Gneta, B. (2013). *Umowa konsumencka w polskim prawie cywilnym i prywatnym międzynarodowym*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gołaczyński, J. (2007). *Umowy elektroniczne w prawie prywatnym międzynarodowym*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Heiss, H. (1999). W: D. Czernich, H. Heiss (red.), *EVÜ. Das Europäische Schuldvertragsübereinkommen. Übereinkommen über das auf vertragliche Schuldverhältnisse anzuwendende Recht*. Wiedeń: LexisNexis.
- Jagielska, M. (2010). *Ewolucja ochrony konsumenta w prawie kolizyjnym UE w zakresie zobowiązań umownych*. Warszawa: C.H. Beck.
- Jaroszek, A. (2009). *Prawo właściwe dla umów konsumenckich zawieranych przez Internet*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kalisz, A. (2007). Reguły interpretacyjne stosowane przez ETS. *Europejski Przegląd Sądowy*, 2.
- Kegel, M. (1964). The Crisis of Conflict of Laws. *Recueil des Cours*, 112.
- Kropholler, J. (1978). Das kollisionsrechtliche System des Schutzes der schwächeren Vertragspartei. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*.
- Kunkiel-Kryńska, A. (2013). Metody harmonizacji prawa konsumenckiego w Unii Europejskiej i ich wpływ na procesy implementacyjne w państwach członkowskich. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Lagarde, P. (2006). Remarques sur la proposition de règlement de la Commission. *Revue Critique de Droit International Prive*, 2.
- Lando, O. (1974). The EC-Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 38(1).
- Łętowska, E. (2004). *Europejskie prawo umów konsumenckich*. Warszawa: C.H. Beck.
- Maliszewska-Nienartowicz, J. (2004). *Ewolucja ochrony konsumenta w europejskim prawie wspólnotowym*. Toruń: TNOIK.
- Mann, F. (1978). Contracts: Effect of Mandatory Rules. W: K. Lipstein (red.), *Harmonization of Private International Law by the EEC*. Londyn: Institute of Advanced Legal Studies, University of London.
- Mostowik, P. (2003). Uwagi dotyczące rozwoju prawa konsumenckiego na tle nowelizacji kodeksu cywilnego z 2003 roku. *Radca Prawny*, 4.

- Neuhaus, P. (1974). Neue Wege im Europäischen Internationalen Privatrecht. *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 38.
- Pajor, T. (2005). O zagadnieniach ochrony konsumenta w prawie prywatnym międzynarodowym. W: L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*. Kraków: Zakamycze.
- Pocar, F. (1984). Le rôle du droit international privé dans la protection de la partie faible. *Recueil des Courts*, 188.
- Sachse, K. (2006). *Der Verbrauchervertrag im Internationalen Privat – und Prozessrecht*, Tybinga: Mohr Siebeck.
- Sauveplanne, J. (1985). Consumer Protection in Private International Law. *Netherlands International Law Review*, 32.
- von Hoffmann, B. (1992). Consumer Contracts and the 1980 Rome Convention. *Journal of Consumer Policy*, 15.
- von Hoffmann, B. (1975). W: O. Lando i in (red.), *European Private Law of Obligations. Acts and Documents of an International Colloquium on the European Preliminary Draft Convention on the Law Applicable to Contractual and Non-Contractual Obligations held in Copenhagen on April 29 and 30 1974*. Tybinga: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Vrellis, S. (1996). La justice “materielle” dans une codification du droit international privé. W: A. Borrás i in (red.), *E pluribus unum. Liber amicorum Georges A.L. Droz*. Haga-Boston-Londyn: Kluwer Law International.